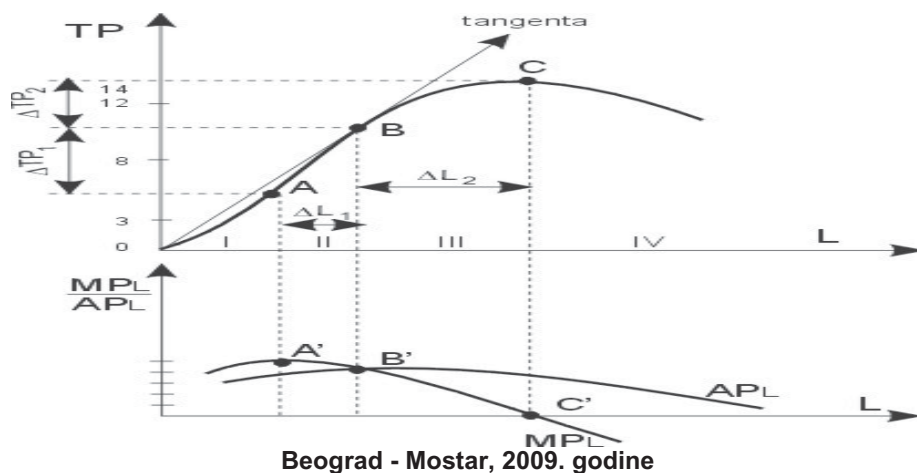

INSTITUT ZA EKONOMIKU POLJOPRIVREDE BEOGRAD
FAKULTET ZA POSLOVNI MENADŽMENT MOSTAR

Dr. sc. Kadrija Hodžić
Dr.sc. Ferhat Čejvanović
Dr.sc. Reuf Kapić
Dr. sc. Kasim Tatić

TEORIJA TRŽIŠTA I CIJENA

Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd
Fakultet za poslovni menadžment Mostar

Dr. sc. Kadrija Hodžić, redovni profesor
Dr. sc. Ferhat Čejvanović, docent
Dr. sc. Reuf Kapić, redovni profesor
Dr. sc. Kasim Tatić, vanredni profesor

TEORIJA TRŽIŠTA I CIJENA

Urednici:

Prof. dr. sc. Drago Cvijanović, direktor
Prof. dr. sc. Ibro Popić, dekan

Recenzenti:

Prof.dr.sc. Đuro Medić, Hrvatska
Prof. dr. sc. Drago Cvijanović, naučni savjetnik, Srbija
Doc. dr. sc. Aleksandar Đurić, BiH
Doc.dr.sc. Jonel Subić, Srbija

Lektor:

Prof. dr. sc. Ahmet Kasumović

Izdavači:

Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd
Volgina 15, Beograd, tel: (011) 29-72-858, fax: (011) 29-72-848
Za izdavača: Prof. dr. sc. Drago Cvijanović, direktor
Fakultet za poslovni menadžment, Mostar
USRC "Midhat Hujdur-Hujka" Mostar, tel/fax: 036 /570 731
Za izdavača: Prof. dr. sc. Ibro Popić, dekan

Štamparija:

Tang art, Brčko

Tiraž:

300 primjeraka

ISBN 00000000000

PREDGOVOR

Ova knjiga s jedne strane, pokriva sadržaj plana i programa nastavnog predmeta (modula) „Tržište i cijene“ na *Fakultetu za poslovni menadžment* Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, što je određeno Odlukom fakulteta (čime je ova knjiga postala univerzitetski udžbenik), a s druge strane, uvodi proširena mikroekonomska i makroekonomska znanja o tržištu i cijenama koja govore o manje ili više složenim funkcionalnim ovisnostima veličina ponude i tražnje roba/usluga i faktora proizvodnje od nivoa cijena, čemu smo pridružili i savremene teme–teorije igara i konkurentnih strategija, te analizu određivanja cijena u uslovima različitih tržišnih stanja, u čijem kontekstu smo posvetili pažnju formiranju cijena u preduzećima koje posjeduju tržišnu moć.

Držimo da ovakav pristup studentima i svim zainteresiranim čitateljima može pomoći kako pri razumijevanju mikroekonomskih i makroekonomskih događaja, tako i pri korištenju ekonomskih analitičkih oruđa pri donošenju poslovnih odluka. Osim u pojedinim slučajevima, ova knjiga nema matematičkih izračuna, pa može biti prikladna za studente i druge čitaoce različitih profila.

Knjiga je, u redakciji Kadrije Hodžića i koautorsko djelo četvorice autora. Kadrija Hodžić je autor prvog, drugog i dijela trećeg poglavlja (tačke 1; 2.3.1; 3) Reuf Kapić je autor dijela trećeg poglavlja (tačke 2.3.2, 2.3.4, 2.3.5), šestog (osim tačke 1.2.3) i osmog poglavlja, Kasim Tatić je napisao tačku 2.5 u trećem poglavlju, dok je Ferhat Čejvanović autor jedanaestog poglavlja.

Sva ostala poglavlja rađena su zajedničkim naporima koautora.

Izražavamo duboku zahvalnost Institutu za ekonomiku poljoprivredu Beogradu i *Fakultetu za poslovni menadžment* Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru kao izdavačima. Želimo takođe da se zahvalimo recenzentima, uvaženim kompetentnim kolegama dr.sc. Đuri Mediću, dr. sc. Dragi Cvijanoviću, dr. sc. Aleksandru Đuriću i dr. sc. Jonelu Subiću.

Konačno riječ zahvale onima kojima je knjiga namijenjena–studentima *Fakultetu za poslovni menadžment* u Mostaru, koje pozivamo, zajedno sa drugim čitaocima, da nam svojim kritički primjedbama i prijedlozima pomognu u oblikovanju slijedećih izdanja.

Mostar-Tuzla-Sarajevo, Juli 2009. godine.

Autori

Sadržaj

Prvi dio

UVOD U TEORIJU TRŽIŠTA I CIJENA	11
--	-----------

Drugi dio

POJAM I ULOGA TRŽIŠTA I CIJENA U EKONOMSKIM PROCESIMA

1. Odnos tržišta i cijena	13
2. Funkcioniranje tržišta	15
2.1. Pojam tržišta	15
2.2. Mehanizam tržišta	17
2.3. Funkcije tržišta	20
3. Cijena kao element tržišne privrede	21
3.1. Pojam cijena	21
3.2. Analitički i normativni pristup problemu cijena	22
3.3. Normalna (prirodna) cijena	24
4. Teorije vrijednosti kao osnova za tumačenje cijena	25
4.1. Objektivne teorije vrijednosti	26
4.2. Makroekonomske teorije vrijednosti	28
4.3. Teorije nepotpune konkurencije o cijenama	32
4.4. Savremene mikroekonomske teorije o cijenama	33

Treći dio

TEORIJA TRŽIŠNE TRAZNJE I PONAŠANJE POTROŠAČA

1. Rijetkost i izbor	35
2. Teorije izbora potrošača	36
2.1. Ponašanje potrošača	36
2.2. Teorija korisnosti	38
2.3. Teorija indiferencije	42
2.4. Teorija otkrivene preferencije	48
2.5. Teorija igara	49
3. Tržišna tražnja	50
3.1. Opći zakon tržišne tražnje	50
3.2. Proširenje općeg zakona tržišne tražnje	52
3.3. Odstupanja od općeg zakona tržišne tražnje	53
3.4. Promjena tržišne tražnje	53
3.5. Elastičnost tržišne tražnje	55

Četvrti dio

TEORIJA TRŽIŠNE PONUDE I TRŽIŠNI MEHANIZAM

1. Teorija i analiza proizvodnje	64
1.1. Proizvodnja i granica proizvodnih mogućnosti	64
1.2. Proizvodna funkcija	67
1.3. Kriva proizvodnje u kratkom roku	68
1.4. Proizvodnja u dugom roku	70
1.5. Minimizacija troškova	73
1.6. Vrste proizvodnih funkcija	76
2. Zakoni prinosa	77
2.1. Zakon opadajućih prinosa	77
2.2. Ekonomija obima	78
2.3. Zakon rastućeg prinosa i zakon konstantnog prinosa	81
3. Tržišna ponuda	82
3.1. Pojam i zakon tržišne ponude	82
3.2. Promjene tržišne ponude	83
3.3. Elastičnost tržišne ponude	83

Peti dio

**FORMIRANJE RAVNOTEŽNE CIJENA I OSTVARIVANJE
RAVNOTEŽE U POLJOPRIVREDI**

1. Mikroekonomski model parcijalne ravnoteže	86
1.1. Važnost parcijalne ravnoteže	86
1.2. Ravnoteža pomoću krivulja ponude i tražnje	87
1.3. Uticaj promjena ponude i tražnje na ravnotežnu cijenu	88
1.4. Grafičko rješenje mikroekonomskog modela – paukova mreža (cobweb model)	90

Šesti dio

TEORIJA I ANALIZA TROŠKOVA

1. Pojam troškova (ukupni prihod, ukupni trošak i profit)	92
2. Oportunitetni trošak	93
3. Ekonomski i računovodstveni profit	94
4. Različite vrste troškova	96
5. Troškovi i dinamika troškova	98
5.1. Fiksni troškovi	98
5.2. Varijabilni troškovi	101
5.3. Dinamika troškova	102
6. Razgraničenje fiksnih i varijabilnih troškova	105
7. Troškovi u kratkom roku	107
8. Dinamika troškova u kratkom roku	110
9. Troškovi u dugom roku	112
10. Odnos između troškova i prihoda	114
11. Primjena teorije troškova u poslovnom odlučivanju	118
12. Specifičnosti troškova trgovine	121

Sedmi dio

TRŽIŠNE STRUKTURE I FORMIRANJE CIJENA

1. Klasifikacija režišnih struktura	123
2. Savršena konkurencija	126
2.1. Karakteristike savršene konkurencije	126
2.2. Utvrđivanje cijena i prihoda	128
2.3. Odlučivanje preduzeća u uslovima savršene konkurencije	129
2.4. Izbor outputa u kratkom roku	130
2.5. Dobit (profit) u kratkom roku	132
2.6. Kriva ponude preduzeća u kratkom roku	133
2.7. Ponuda, cijena i dobit u kratkom roku	135
3. Nepotpuna konkurencija i nepotpuno tržište	138
3.1. Pojam i izvori nepotpune konkurencije	138
4. Monopol	139
4.1. Karakteristike monopola	139
4.2. Numeričko određivanje monopolistove cijene i količine proizvodnje	141
4.3. Grafičko određivanje monopolističke konkurencije u kratkom i dugom roku	142
4.4. Dobit i monopol	143
4.5. Upoređivanje savršene konkurencije i monopola	145
4.6. Ravnoteža u dugom roku	145
5. Oligopol	146
5.1. Pojam i karakteristike oligopola	146
5.2. Tržišna moć, koeficijenti koncentracije i osvojiva tržišta	147
5.3. Modeli oligopola	148
5.4. Model teorije igara	153
6. Monopolistička konkurencija	167
6.1. Pojam i karakteristike monopolističke konkurencije	167
6.2. Razlike u odnosu na potpunu konkurenciju i monopol	169
6.3. Kratkoročna ravnoteža na tržištu monopolističke konkurencije	169
6.4. Dugoročna ravnoteža na tržištu monopolističke konkurencije	170
6.5. Ekonomska efikasnost monopolističke konkurencije	171

Osmi dio

USMJERAVANJE I UTVRĐIVANJE CIJENA U PREDUZEĆU

1. Politika utvrđivanja cijena u preduzeću	176
2. Faktori usmjeravanja cijena	177
2.1. Tražnja kao faktor politike cijena	178
2.2. Troškovi kao faktor politike cijena	179
2.3. Uslovi konkurencije kao faktor politike cijena	180
3. Utvrđivanje cijena	181
3.1. Metode utvrđivanja cijena	181
4. Diskriminacija cijena	183
4.1. Diskriminacije cijena	183
DODATAK: REALNE NASPRAM NOMINALNIH CIJENA	188

Deveti dio

DRŽAVNA REGULACIJA CIJENA

1. Djelovanje države putem ponude i tražnje	192
2. Regulacija i relativne cijene	194
3. Reguliranje monopolskih cijena i negativnih eksternalija	198
3.1. Efekti monopolске moći kao razlozi za regulaciju monopola	198
3.2. Regulacija cijena prirodnog monopola	199
3.3. Regulacija tržišne moći i ponašanja na tržištu	200
3.4. Regulacija negativnih eksternalija	201
3.5. Cost benefit analiza – cijena javnih dobara i potrošačev višak	205

Deseti dio

OPĆTA RAVNOTEŽA I EKONOMIKA BLAGOSTANJA

1. Ideja opšte ravnoteže – tržišna efikasnost	209
2. Metoda parcijalne i opšte ravnoteže	210
3. Teorije i značaj opšte ravnoteže	211
3.1. Teorija opšte ravnoteže	211
3.2. Značaj teorije opšte ravnoteže	213
3.3. Slabosti opšte ravnoteže	214
4. Model opšte ravnoteže s dvije robe	215
5. Model privrede sa dva potrošača – edžvortova kutija	216
6. Postizanje stabilnosti i jedinstvenost opšte ravnoteže	218
7. Ekonomika blagostanja	219
7.1. Osnovne postavke ekonomije blagostanja	219
7.2. Analiza ekonomske efikasnosti	220
7.3. Usklađenost uslova za pareto-efikasnosti	224

Jedanaesti dio

SPECIFIČNOSTI TRŽIŠTA I CIJENA U POLJOPRIVREDI

1. Poljoprivredno tržište	227
2. Tražnja poljoprivrednih proizvoda	229
2.1. Potrebe i potrošnja poljoprivrednih proizvoda	229
2.2. Tražnja poljoprivrednih proizvoda	231
2.3. Ponuda poljoprivrednih proizvoda	236
3. Cijene poljoprivrednih proizvoda	244
3.1. Pojam i značenje cijena poljoprivrednih proizvoda	244
3.2. Cijene i proizvodnja u poljoprivredi	246
3.3. Cijene i ponuda poljoprivrednih proizvoda	247
3.4. Agregatna cjenovna prilagodljivost ponude poljoprivrednih proizvoda	248
3.5. Politika cijena poljoprivrednih proizvoda	249
3.6. Pariteti i dispariteti u poljoprivredi	250

3.7. Oscilacije (kolebanja) cijena u poljoprivredi	251
3.8. Sistem cijena u poljoprivredi	251
4. Pregled tržišta i cijena poljoprivrednih proizvoda u svijetu	252
4.1. Makroekonomski pokazatelji	252
4.2. Cijene i bilansi poljoprivrednih proizvoda	254
4.3. Normativni okvir	257

LITERATURA

- Avdić, Armin, Mikroekonomija, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2008.
- Babić, Mate: Mikroekonomska analiza, MATE, Zagreb, 1997.
- Baban, Ljubomir: Ekonomija tržišta, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
- Babić, Stojan/Milovanović Milić: Teorija cena, Ekonomski fakultet Beograd, 1997.
- Backović, M.: Model opšte ekonomske ravnoteže, Ekonomski fakultet Beograd, 1997.
- Bakalar, Jozo: Mikroekonomija, Sveučilište u Mostaru i Napredak Sarajevo, 1997.
- Bakalar, Jozo, Politika cijena, KKD Napredak, Sarajevo, 2001.
- Baumoll, William/Blinder, A./Scarth, W.: Economics - principles and policy, The Dryden Press, 1994.
- Benić, Đuro: Osnove ekonomije, Školska knjiga, Zagreb, 1993. i 1996.
- Beveridge, Thomas: Principles of Microeconomics (Case/Fair) - Study Guide, Prentice Hall, 1994.
- Binger, Brian/Hoffman, Elizabeth: Microeconomics with Calculus, Addison Wesley, 1998.
- Browning, Edgar/Zupan, Mark: Microeconomic theory and applications, Harper Collins, 1996.
- Bowles, S./Edwards, R.: Razumijevanje kapitalizma, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Carter, H.& Snavely, W.: Intermediate Economic Analysis, McGraw Hill, 1961.
- Case/Fair: Principles of Microeconomics, Prentice Hall, 1994. i 1996.
- Cerović, Božidar: Teorija proizvodnje, Ekonomski fakultet, Beograd, 1995.
- Colander, D.: Microeconomics, Irwin, McGraw Hill, 1998.
- Defilippis, Josip: Ekonomika poljoprivrede, Školska knjiga Zagreb, 2002.
- Čejvanović, Ferhat: Ekonomska analiza integralne proizvodnje voća, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, 2007
- Černe, F.: Tržište i cijene, Informator, Zagreb, 1966.
- Eaton, C./Eaton, D.: Microeconomics, Prentice Hall, 1995.
- Ekelund, Robert/Anlt, Richard: Intermediate Microeconomics, D. C. Heath and Company, 1995.
- Ekonomska enciklopedija I i II, „Savremena administracija“, Beograd, 1984.
- Ekonomski leksikon, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i Masmedija, zagreb, 1995.
- Emery, David: Intermediate Micro - economics, HBJ, 1984. Feh/Oberender: Grundla-gen der Mikroekonomie 3, Anflage, Verlag, 1989.
- Frank, Robert: Microeconomics and behavior, McGraw - Hill, 1991.
- Galbraith, James/Heilbroner, R. L.: Understanding Microeconomics, Prentice Hall, 1987.
- Gravelle, H.&Rees, R.: Microeconomics, Longman, 1987.
- Griffiths, Alan&Wale, Stuart: Intermediate Micro – Economics – Theory & applications, Longman, 1996.
- Hirschey, Mark/Pappas, James: Managerial economics, The Dryden Press, 1993.
- Hodžić, Kadrija., Uvod u ekonomiju, PEN, Tuzla, 2005.
- Hodžić, Kadrija., Kurtović, H.: Osnovi ekonomije, „Zalihica“; Sarajevo, 200
- Jurin, Smiljan, Šohinger, Jasminka: Teorija tržišta i cijena, Zagreb, Globus, 1990.
- Kapić, Reuf: Ekonomika preduzeća, 1995.
- Kapić, Reuf: Mikroekonomija, ECON, Tuzla, 2003.
- Katz, M./Rosen, H.: Microeconomics, Irwin, 1994.
- Kolega, Ante i Božić, Miroslav: Hrvatsko poljodjelsko tržištvvo; Agronomski fakultet Zagreb, 2001
- Koutsoyiannis, A.: Moderna mikroekonomija, MATE, 1996.

- Landsburg, Steven: Price Theory and Applications, South - Western, 1999.
- Leftwich, R./Eckert, R.: The Price System and Resource Allocation, The Dryden Press, 1982.
- Majcen, Željko: Troškovi u teoriji i praksi, Informator, Zagreb, 1988.
- Mankiw, N. Gregory, Principles of Economy, Third edition, Harcourt College Publishers, London, 2004.
- Mansfield, Edwin: Applied Microeconomics, Norton, 1994.
- Mansfield, Edwin: Microeconomics, Norton, 1994.
- Marshall, A.: Načela ekonomije, CDK, Zagreb, 1987.
- Nicholson, Walter Microeconomic Theory, The Dryden Press, 5th edition, Philadelphia, 1992.
- Parkin, Michael: «Microeconomics», 3rd edition, Addison-Wesley Publishing Company, Ontario, 1995.
- Pavlović/Škrtić: Mikroekonomika, Mikrorad, Zagreb, 1997.
- Pearc, David W. et all: Macmillan Dictionary of Modern Economics, 4 ed., 2003.
- Pelević, Branislav, Vučković, Vladimir, Međunarodna ekonomija, Ekonomski fakultet u Beogradu, 2007.
- Pindyck, Robert, Rubinfeld Daniel, Mikroekonomija, MATE, Zagreb, 2005.
- Pjanić, Zoran: Teorija cena, jedanaesto izdanje, „Savremena administracija“, Beograd, 1990.
- Pokrajčić, Dragana: Teorija preduzeća - Metodološka analiza, Ekonomski fakultet Beograd, 1995.
- Polovina, Svetislav., Medić Đuro: Osnove ekonomije, Medinek, Zagreb, 2002.
- Popovic, Vesna: Evropska agrarna podrška i održivi ruralni razvoj, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, 2003.
- Petrač, Božidar: Agrarna ekonomika, Ekonomski i Poljoprivredni fakultet Osijek, 2002.
- Salvadore, Dominick: Theory and Problems of Microeconomics theory, McGraw - Hill, 1992.
- Salvadore, D.: Ekonomija za menadžere, MATE, Zagreb, 1994.
- Samuelson/Nordhaus: Ekonomija, MATE, Zagreb, 1992.
- Schotter, Andrew, Microeconomics, Addison - Wesley, 1997.
- Skaggs/Carlson: Microeconomics, Blackwell, 1996.
- Spencer/Amos: Contemporary Microeconomics, Worth Publishers, 1993.
- Stojanović, Ivan: Teorija cena, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997.
- Šuvaković, Đ., Bisić M., Hanić, H.: Teorija cena, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002.
- Tatić, Kasim: Tržišne strukture i ekonomska efikasnost, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2003.

CIP